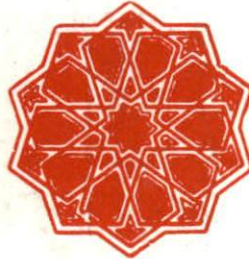

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXVII

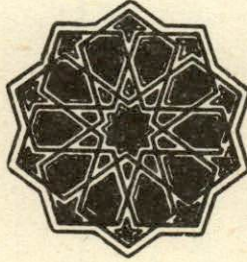

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXVII

Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

ISSN 1301-0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1997

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Prof. Dr. Hüseyin ATAY <i>Nefis</i>	1
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Hollanda Yüksek İslam Okulu</i>	59
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Debatte Über Islamische Pädagogik In Den 20. Jahrhundert</i>	67
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Müslümanların İslami Eğitiminde Gerekli Değişmeler</i>	73
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Notwendige Veränderungen Der Islamischen Erziehung In West-Europa Und In Den Islamischen Landern</i>	79
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Değişim ve İslam</i>	87
Prof. J. DANIELOU (Çev. Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK) <i>Kilisede Misyoner Düşüncesi</i>	101
Prof. Dr. Nesimi YAZICI <i>Karesi Gazetesi Penceresinden Balıkesir'de Dini Hayat Üzerine Bazı Gözlemler (1916-1917)</i>	105
Prof. Dr. Hamid ALGAR (Çev. Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU) <i>Volga-Ural Bölgesinin Son Büyük Nakşibendî Şeyhi=Şeyh Zeynullah Rasulev</i>	131
Doç. Dr. Mustafa ERDEM <i>İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma</i>	151
Doç. Dr. İrfan AYZAN <i>Emeviler Döneminde Mevali ve Zımmilerin İdaredeki Rolü</i>	175
Doç. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL <i>Haneî Usulcülere Göre Hz. Peygamberin Fiilleri</i>	191
Doç. Dr. İbrahim SARIÇAM <i>Küme't b. Zeyd el-Esedî ve Hâşimiyât'ı II</i>	201
Doç. Dr. İdris ŞENGÜL <i>Kur'an Üzerine</i>	233

Prof. Dr. Muhammed Abdullah DRAZ (Çev. Doç. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU)	
<i>"Kur'ân-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tertib Edilmesi Teklifi"ne Edebi Eleştiri</i>	245
Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER	
<i>Musiki ve İnsan</i>	263
Dr. Niyazi AKYÜZ	
<i>Dinin Nesnelleşmesi</i>	273
Michael COOK (Çev. Dr. Sönmez KUTLU)	
<i>İslam'da Aktivism ve Quietizm: İlk Mürcienin Durumu</i>	305
Dr. Sönmez KUTLU	
<i>İlk Mürciî Metinler ve Kitâbü'l-İrca</i>	317
Dr. Baki ADAM	
<i>Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam'a Bakışı</i>	333
Dr. Öznur ÖZDOĞAN	
<i>Kendini Gerçekleştirme Açısından İnsan-Din İlişkisi</i>	359
Dr. Gülay CEZAYİRLİ	
<i>Dinî Grup ve Toplumsal Grup</i>	365
Dr. Bayram AKDOĞAN	
<i>Çağdaş Musikînaslardan Tunus'lu Büyük Bestekâr ve Müzisyen Dr. Salih el-Mehdî'nin Hayatı, Eserleri ve Musiki Anlayışı</i>	377
Dr. Mustafa AŞKAR	
<i>Osmanlı Devletinde Alim-Mutasavvıf Protipi Olarak; Şeyhülislam Molla Fenarî ve Tasavvuf Anlayışı</i>	385
Dr. Mustafa AŞKAR	
<i>Ebu Abdurrahman Sülemî'nin Zikru'n-Misveti'l-Müteabbidâti's-Sufiyyât Adlı Eseri ve Tasavvuf Tarihinde Kadın Sufilerin Yeri</i>	403
Dr. Recai DOĞAN	
<i>Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili</i>	407
Ar. Gör. Bilal KEMİKLİ	
<i>Türk Tasavvuf Edebiyatında Risale-i Devran ve Semâ Türü ve Gaybî'nin Devran ve Semâ'a İlişkin Görüşleri</i>	443
Dr. Seyfettin ERŞAHİN	
<i>İslam Tarihçiliği Üzerine (Kitap Tanıtımı)</i>	461

DİNÎ GRUP VE TOPLUMSAL GRUP

Dr. Gülây CEZAYİRLİ

1- TOPLUMSAL GRUP

Bir toplumsal grubun oluşması için fiziksel veya coğrafi yakınlık ya da bireylerde ortak özelliklerin bulunması yeterli değildir. Buna karşılık yüz yüze ilişki halinde olmayan veya değişik kökenli, farklı özellikler taşıyan kişiler arasında ortaya çıkabilecek etkileşme bir toplumsal grubun temelini oluşturabilir.

Bireylerin belirli bir çevrede bulunmasından başka özellik taşımayan topluluklara sosyolojik bir terim olarak "yığın" denilmektedir. Ortak özellikler taşıyan bireyler toplamına da "toplumsal kategoriler" adı verilmektedir. Bir toplumsal yığın ya da bir toplumsal kategorinin "grup" olarak anılabilmesi için üyeleri arasında bir etkileşim bulunması gerekir.

Buradan hareketle grup, eylemlerinde birbirini gözönünde tutan, böylece bir arada bulunan, kendi aralarındaki bu etkileşme dolayısıyla başkalarından ayırdedilen iki veya daha çok kişiden kurulu bir topluluk olarak tanımlanabilir¹.

İnsanlığın ilk ve hemen başlayan toplumsal deneyi küçük gruplar deneyidir². İnsan sürekli biçimde hem gruplar içinde yaşamakta hem de sürekli olarak gruplar meydana getirmektedir. Bu sebeple toplumsal grup, sosyolojinin temel konularından biridir³. "Grup Sosyolojisi" adıyla özel bir sosyoloji dalı gelişmiştir. Özellikle Amerikan sosyolojisinde toplumsal gruplar temel konulardan birini, hatta ana konuyu oluşturmaktadır⁴.

1. Lundberg, A., Schlarg, C., Larsen, N., *Sosyoloji*, Çev: Özer Ozankaya, Ank., 1985, C. I, s. 59.
2. Homans, Georg C., *İnsan Grubu*, Çev: Oğuz Onaran, Baskın Oran, Ünsal Oskay, T.O.A.İ.E. Yay: 121, Ank., 1971, s.1.
3. Dönmezer, Sulhi, *Sosyoloji*, 7. bas., İst., 1978, s. 181.
4. Freyer, Hans, *Din Sosyolojisi*, Çev: Turgut Kalpsüz, A.Ü.İ.F. Yay. LIV, Ank., 1964, s. 4.

a- Fert Açısından Grup ve Rol Kavramı

Toplumsal rolü, toplumun fertlerden belirli durumlarda yapmasını veya yapmamasını beklediği davranışlar olarak tanımlamak mümkündür. Bireyin bir gruba mensup kabul edilebilmesi; o grupta belli bir rolü üstlenmiş, bu rolü yerine getiriyor olmasına bağlıdır.

Grup içi iletişim, bu mensubiyet hissine ve roller sistemine uygun olarak gelişir ve devam eder. Bu açıdan bakıldığında, toplumsal grubu bir roller sistemi olarak algılamak mümkündür.

Çeşitli toplumsal grupların üyesi olan fert bir çok toplumsal rolleri aynı zamanda üstlenir. Üstlendiği bu rollerin bileşkesi ferdin toplumsal kimliğini oluşturur⁵. Mensup olduğu gruplar kişinin hareketlerinde izleyeceği yolu belirler, onun hareketlerini sınırlar veya onu özgürlüğe kavuşturur⁶.

Aynı fertte toplanan değişik rollerin, değişik zamanlarda harekete geçmesi, bu rollerin çatışmalarını önlemektedir. Ancak birbirleriyle temelden bağdaşmayan rollerin aynı bireyde toplandığı durumlar da yaşanmaktadır. Böyle çatışmalar kent toplumunun şartlarında oldukça sık ortaya çıkabilir. Yeni bir teknolojinin ve yatay hareketliliğin gereklerini karşılamak zorunluluğu altında, eski roller ve mevkiler düzeni yıkılmaktadır. Oysa çağdaş hayatın şartları ile bağdaşabilir yeni bir düzen henüz ortaya çıkmış değildir. Bundan dolayı birey kendisini, sık sık hem kendinden hem de başkalarından neler beklediğini bilemediği durumlar içinde bulmaktadır⁷.

b- Toplumsal Grubun Özellikleri

Bir toplumsal grubun oluşması ve varlığını sürdürebilmesi için grup şuurunun bulunması gereklidir. Birlik hissi ya da grup şuru, üyelerin, grubun temsil ettiği bütüne psikolojik yönden katılımlarını ifade eder. Üyelerin bu katılımlarının sentezi, grubu benzerlerinden ayıran özellikleri oluşturmaktadır⁸. Bireyin bir gruba mensubiyet hissetmesi, grubun geçerli kabul edilen değer hükümlerini benimsemesi ile mümkün olur. Bir toplumsal gruptan söz edebilmek için grup içinde belirlenmiş roller bulunmalıdır.

Dilin gruplara has kullanımı, tıpkı bütün toplumun dili gibi, grup üyelerinin ortak hayatlarının ürünüdür. Onların kendilerine özgü ilgilerini

5. Homans, G.C., a.g.e., s. 1; Freyer, H., a.g.e., s. 9.

6. Dönmezer, S. a.g.e., s. 183.

7. Lundberg, Schlarg, Larsen, a.g.e., s. 156.

8. Durkheim, Emile, *Sosyolojik Metodun Kuralları*, Çev: Enver Aytekin, İst., 1986, s. 21.

ve problemlerini yansıtır. Üyelerin ortak bilgi alanlarında haberleşmelerini kolaylaştırır. Dayanışma hislerini güçlendirir⁹.

Toplumsal gruplarda bütünleşme, üyeler arası bağlantıların uyumlu olma derecesidir. Bütünleşmenin hangi şekilde olduğu grubun yapısını belirleyen etkenlerden biridir. Küçük grupların bütünleşmesi daha kolaydır. Homojenlik bütünleşmede en etkili olan esas faktördür¹⁰.

Bir topluluğa giren bireylerin tutum ve davranışlarını, o topluluğun normları ile uyumlu hale getirmesiyle oluşan bütünleşmeye "normatif bütünleşme" denir. Böyle bir bütünleşme sonucu, üyelerin kendi kültürlerini üsün görmeleri, grup içi ilişkilerde olumlu, gruplar arası ilişkilerde ise olumsuz etkiler yapar.

Üyelerin yerine getirdiği fonksiyonların karşılıklı olarak birbirlerini tamamlamasına "fonksiyonel bütünleşme" denir. Böyle bir bütünleşme grubun iç işleyişini düzenler ve kolaylaştırır.

"Mânevî bütünleşme" de ise çeşitli unsurlar yalnızca bir fonksiyon gereği olarak değil, daha çok içerdikleri öz nitelik bakımından birbirlerini tamamlamaktadırlar.

Bütünleşme, grupların varlığını sürdürmesinde önemli rol oynamaktadır. Grupların bütünleşmelerinde iki önemli etken, haberleşme ve ulaşımır.

Bütün üyeleri kapsayan bir haberleşme ve etkileşim içinde olan grup, zamanla daha fazla görüş, değer ve norm üreten bir yapıya sahip olmaktadır. Bu durum gruba özgü değer sistemini, hayat tarzını, davranış, görüş ve anlayış kalıplarını birbirleriyle tutarlı bir sistem haline getirerek bir alt kültür oluşturmaktadır. Bu alt kültür gruba kimliğini kazandırır¹¹.

Bir toplumsal grubu anlayabilmek, o grubun üyelerinin bağlı buldukları kuralları, normları, âdet ve usulleri bilmekle mümkündür. Bu kural ve normlar bireyleri rollerini yapmaya zorlamaktadır. Bu normların uygulanış biçiminin, demokratik veya zorlayıcı olması, rollerin oynanmasını kolaylaştırır ya da zorlaştırır¹².

9. Sanay, Eyyüp, **Genel Sosyoloji**, Gazi Ün., Yay.: 52, Ank., 1985, s.197-198.

10. Dönmezler, S., **a.g.e.**, s. 193.

11. Sanay, E., **a.g.e.**, s. 215-220; Tolun, Barlas, **Toplum Bilimlerine Giriş**, Gazi Ün. Yay.: 49, Ank., 1985, s. 440.

12. Bilgiseven, A. Kurtkan, **Genel Sosyoloji**, İst., 1982, s. 245-246; Freyer, H., **a.g.e.**, s. 12-13; Ayrıca bkz. Krech, Crutchfield, Ballachey, **Cemiyet İçinde Fert**, Çev: Mümtaz Turhan, İst., 1970, 406-410.

c- Toplumsal Grupların Çeşitleri

Grupları; yapıları, fonksiyonları, amaçları ve büyüklüklerine göre sınıflara ayırmak mümkündür. Ayrıca grup içi kararlılık, tutarlılık, süreklilik, rollerin dağılımı ve başka gruplarla ilişkilerin biçimi gibi daha birçok özellikler sınıflamaya temel oluşturabilir.

Grupları birbirinden ayıran önemli bir özellik de grup içi bütünleşmenin türü ve yoğunluğudur. Bütünleşmenin türünü ve yoğunluğunu grup içi haberleşme biçimi belirler. Yoğun bir haberleşme potansiyeline sahip gruplarda, üyeler arası ilişkiler nisbeten kişisel ve kendiliğindedir. Birbirini bilinçli olarak tanıyan, ilişkilerin üyelerin karşılıklı sevgisine dayalı bulunduğu bir durumda birincil grup ilişkilerine ulaşılmış demektir. Birincil grup ilişkilerine ulaşabilmiş gruplara, "yüz yüze grup" adı verilir.

Birincil grup üyeleri arasında gerekli ölçüde bir haberleşme kolaylıkla sağlanabileceği için, üyeler arasında uyuma ve hareketlerinde uyum elde edilebilir.

Üyeler arasındaki ilişkilerin biçimsel olduğu, yasa veya sözleşmelerle düzenlendiği durumlarda ikincil grup sözkonusudur¹³.

Birincil grup, üyeleri için başlı başına bir değerdir. Özellikle birincil grup ilişkileri etkin bir toplumsal denetim sağlayacak güçtedir. Birincil gruplar, ferdin sosyal varlığını oluşturan ortamlardır. Bu yüz yüze ilişkiler, bireyin en derin ve en anlamlı ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu türlü ilişkilerde katı kurallar ve sıkı sıkıya belirlenmiş davranış kalıpları bulunmaz. Birey diğerleriyle etkileşiminde insanî duyguların tüm boyutlarını kapsayan deneylere girebilir. Birincil gruplarda, insanlar ne iseler öyle, yani bütün bir kişi olarak, birbirlerini kabul ederler ve etkileşime girerler¹⁴.

Birincil grup ilişkileri tamamen akılcı motiflere dayanmaz. Dostluk ve sevgiyle oluşan bir grup veya mistik bağlanışlara dayanan dinî birliklerde akılcı olmayan motiflere sıkça rastlanır. Ayrıca örf ve âdetlerin irasyonel unsurları, sevgi ve bağlılık gibi konular akılcı olmayan görünümeler olarak bu ilişkilerde yer almaktadır¹⁵.

İnsan toplumlarının devamı geniş ölçüde birincil ilişkilere bağlıdır¹⁶. Birincil grup üyeleri arasında kuvvetli bir dayanışma bilinci vardır, ortak bir takım sosyal değerlere sıkı olarak bağlıdırlar. İşbirliği basit ve doğru-

13. Lundberg, Schlarg, Larsen, a.g.e., s. 95.

14. Ergil, Doğu, *Toplum ve İnsan*, Ank., 1984, s. 29-30.

15. Freyer, Hans, *İçtimâî Nazariyeler Tarihi*, Çev: Tahir Çağatay, Ank., 1977, s. 181-182.

16. Lundberg, Schlarg, Larsen, a.g.e., s. 63-64.

dan doğrudur. Grup üyeleri değişik şeyleri birbirini destekleyerek yaparlar¹⁷.

d- Gruplaşma Olgusu

İnsanın sosyal bir varlık olması ferdin fertle, ferdin gruba veya grupların birbirleri ile ilişkilerini zorunlu kılmaktadır.

Toplumsal ilişki biçimlerinin her birinde, bir grup ve bu gruba ilgili duygular, normlar ve kuruluş bağlarına göre şekillenen tutumlar söz konusu olmaktadır.

Toplum yapısının gereği olarak, üyesi bulunduğu grup veya gruplarla birey arasında karşılıklı etkileşim vardır.

Bir grubun üyesi olmak, ferdin sosyalleşmesine katkıda bulunmaktadır. Sosyalleşme sayesinde toplumsal kültür yeni nesillere aktarılmaktadır. Bundan dolayı toplumsal düzen, geniş ölçüde sosyalleşme yoluyla varlığını korur¹⁸.

Fert bir grubun üyesi olmakla o gruba ait manevî değerleri kazanmaktadır. Kabul edilmiş olan değer hükümlerinin tamamı, o grubun toplum içinde ayırıcı özelliğini oluşturmaktadır¹⁹.

Bir toplulukta her yeni üye, az veya çok bilinçli olarak, üyesi bulunduğu gruba uymasını sağlayan değerler sistemini kabul eder. Bu, grubun temel özellikleri olan kıymet hükümlerini bir nesilden, diğerine taşır²⁰. Olgun nesiller tarafından henüz yetişmemiş nesillere yapılan bu etki eğitimi oluşturmaktadır. Eğitim toplumun devamı için gereklidir. Çünkü toplum, üyeleri arasında bir beraberlik var oldukça yaşayabilir²¹.

Genel olarak grup, değişik şekillerine rağmen, birden çok üyeden meydana gelir ve üyeleri arasında az ya da çok bir dayanışma vardır. Bu anlamda "gruplaşma" ayrı buldukları zaman kendilerini zayıf hisseden kimselerin bir araya gelerek, karşılıklı olarak birbirlerini güçlendirmek niyet ve gayelerini ifade eder²².

17. Dönmezer, S., a.g.e., s. 200-201.

18. Koştaş, Münir, "Sosyalleşme", A.Ü.İ.F. Derg., C. XXIX, Ank., 1987, s. 329.

19. Dönmezer, S., a.g.e., s., 190.

20. Par Hervé, Carrier, "Bir Ülkenin Kıymet Hükümleri ve Dinî Müesseseleri Nasıl İncelenir?", çev: Münir Koştaş, A.Ü.İ.F. Derg., C. XXIX, Ank., 1987, s. 344.

21. Durkheim, E., Fauconnet, P., Terbiye ve Sosyoloji, Çev: Memduh Seydol, İst., 1950, s. 49.

22. Sanay, E., a.g.e., s. 192.

Bireyin gruba katılması grubun ve ferdin özelliklerine göre; doğum başvurma, davet edilme gibi çeşitli şekillerde olabilir. Ancak, fert genellikle beklentilerine karşılık bulabildiği oranda grubuyla özdeşleşir. Grup kültürüne bağlı olarak dış dünyayı anlamaya, açıklamaya, onunla iletişim ve uyum sağlamaya çalışır. Aynı zamanda ortak görüş ve davranış biçimine sahip kişilerle iletişim ve dayanışma içinde bulunmak ferde güven ve psikolojik doyum sağlar²³.

İnsan davranışları, toplumun karmaşık etkileşim ağı içinde, gruplar sayesinde düzenlilik kazanır. Davranışlar arasında karşılıklık, dolayısıyla önceden kestirilebilirlik sağlanır²⁴. Çünkü ferdin idealleri, tutum ve davranışları, üyesi bulunduğu gruplara bağlılığıyla orantılı olarak bu gruplardan etkilenir²⁵.

Toplum, içerdiği grupların her biri ile etkileşim halindedir. Fertler ise bu grupların birden fazlasına üye durumundadırlar. Toplumun bütünlemesinde, fertlerin toplum değerlerine saygılı olmaları ve "biz" şuuruna ulaşmış bulunmaları önemli rol oynamaktadır.

2- DİNÎ GRUP

Dinî grup denildiği zaman genel olarak dinî yönelişlerden kaynaklanan gruplaşmalar anlaşılmaktadır. Dinî gruplar da diğer toplumsal gruplar gibi çeşitli özelliklerine göre sınıflandırılabilirler. Bu özellikler, yapıları, fonksiyonları, dayandıkları düşünce temelleri, büyüklükleri v.b. olabilir. Çeşitli dinî grupların ortaya çıkmalarına toplumsal, siyasal ve kültürel yapının gittikçe artan farklılaşması ve bireylerin veya grupların dinî tecrübelerinin zenginleşmesi sebep olmaktadır²⁶.

Yeni dinî grupların ortaya çıkışı daima yeni bir dinî deneyimi ifade etmektedir. Dinî grubun oluşması, var olan bir tabii grup içinde bir dinin veya yeni bir din yorumunun yerleşmesi şeklinde olabilir. Dinî grup, yaşanan dinî tecrübenin yoğunluğu ve şiddetine bağlı olarak tabii grup üzerinde çok etkili olabileceği gibi, kısmî bir etki yapması da mümkündür. Dinden kaynaklanan, eski toplumsal yapılardan tamamen farklı bir grubun oluşması da mümkündür.

Günümüzde küçük dinî grup incelemeleri Amerika Birleşik Devletleri'nde yaygın olarak yapılmaktadır. Elbette bu durum sebepsiz değildir. Amerikan vatandaşları, ırkî ve dinî kökenleri birbirinden farklı bireylerden oluşmaktadır. Toplumsal birlik ve dayanışma açısından kültürü mey-

23. Tolan, B., a.g.e., 437-440.

24. Ergil, Doğu, a.g.e., s. 49.

25. Krech, Crutchfield, Ballachey, a.g.e., s. 321, 329.

26. Wach, Joachim, *Din Sosyolojisi*, Çev: Ünver Günay, Kayseri, 1990, s. 131.

dana getiren elemanlardan biri olarak dinin göz ardı edilemeyecek bir önemi vardır.

Bir dinin bir veya birçok halklar için manevî, zihinsel bağ oluşturduğu yerlerde, dinî açıdan işbirliğinin çeşitli şekilleri görülür. Aynı din, çok çeşitli şekillerde beliren cemiyet ve cemaat duygularına temel oluşturabilir²⁷. Ancak bütün dinî grupları iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar tabii dinî gruplar ve dinden doğan gruplardır.

a- Tabii Dinî Gruplar

Tabii grupların zamanla dinin taşıyıcısı haline gelmeleri ile tabii dinî gruplar ortaya çıkmaktadır. Burada doğrudan dinî sebeplerle biraraya geliş ve gruplaşma durumu yoktur. Üyeler arasında zaten var olan grup bağının din aracılığı ile bir anlamda güçlenmesi söz konusudur. Böyle bir grupta din, grubun uyumluluğunu artırır²⁸.

Tabii dinî gruplar genellikle kabile dinlerinde görülür. Kabile toplulukları mekanik dayanışmanın ağır basmasıyla belirginleşir. Bir klanın bireyleri âdeta birbirlerinin yerine geçebilir. Bu topluluklarda her insan diğerleri neyse odur²⁹. Herkesin bilincinde miktar ve yoğunluk olarak bütünü paylaştığı ortak duygular egemendir. Bireyler arasında farklılaşma nerede ise yok denecek kadar az olduğu için tabii dinî gruplar, bir din sosyoloğu için dinden doğan gruplar kadar çok renkli, çekici, geniş araştırma alanları sunmamaktadırlar³⁰.

b- Dinden Doğan Gruplar

Özellikle üyelerin aralarındaki din bağından doğan gruplaşmalar, dinden doğan gruplar olarak adlandırılmaktadır³¹. Din bizzat kendine has birtakım sosyolojik görünümler meydana getirmektedir. Burada başlıca ön şart, mevcut doğal veya sonradan kurulmuş kurumların kaldırılması veya etkisiz hale getirilmesidir. Evlilik, aile, arkadaşlık, yurttaşlık; bütün bunlar artık yeterli olmamakta ve daha derinden kaynaklanan ve "tabii" olanın sınırlarını aşan bir beraberliğe ihtiyaç duyulmaktadır³². Genellikle

-
27. Çağatay, Tahir, *Günün Sosyolojisine Giriş*, Kültür ve Turizm Bak. Yay: 797, Ank., 1987, s. 160.
 28. Wach, J., a.g.e., s. 65-66.
 29. Durkheim, Emile, *Dinî Hayatın İbtidai Şekilleri*, Çev: H. Cahit Yalçın, İst, 1923, s. 15-16.
 30. Aron, Raynod, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Çev: Korkmaz Alemdar, Ank., 1986, s. 314.
 31. Freyer, H., a.g.e., s. 39.
 32. Wach, Joachim, *Din Sosyolojisine Giriş*, Çev: Battal İnandı, A.Ü.İ.F., Yay.: 181, Ank., 1987, s. 23.

evrensel dinler dinden doğan gruplar oluşturmaktadır³³. Dinî topluluklar dinî olmayan konularda da belli davranış biçimleri oluşturmaya gayret ederler³⁴.

Her dinin inanç ve ibadetlerinin kendine has kalıplarının dinî grupların doğuşunda belirleyici bir etkisi vardır³⁵. Dinî gruplar, hemen hemen her zaman dinin daha yoğun bir yaşanışını ifade eder³⁶.

Aynı dinin mensupları arasında, dini daha yoğun yaşamak isteyen küçük grupların oluşmasında yorum farkları rol oynamaktadır. Kabul edilen yorumlara uymayan tutum ve davranışlara karşı savunmaya geçmek, bazan da bütünüyle dinin savunulması fikri etkili olmaktadır³⁷.

Her dinî grubun birlik ve beraberliği bazı kanaatlar üzerinde temellenir. Bu kanaatlar iman ve nasları açıklama, Tanrı ile yakınlaşma ve bağları pekiştirme gayesine yöneliktir. Bu gaye ibadetler, âyinler gibi eylemlerle, üyeler arasında kardeşlik duygusunu geliştirmekte ifadesini bulur. Dinî grubun büyüme ve gelişmesiyle orantılı olarak tazelenen bir yeniden bütünleşme ihtiyacı duyulur³⁸.

Dinî grubun büyümesi ile birlikte katılan her üyenin gruba etkileşimi, daha önce var olan ilişkilere eklenir. Böylece özellikle grubun kurucusunun ölümünden sonra görüş ve yorum farklılıkları ortaya çıkar. Bazı durumlarda bu farklılıklar grubun bölünmesine yol açar.

Dinî grupların amacı, içinde buldukları cemaattan ayrılmak değildir. Gaye, dini özüne uygun olarak yaşamak ve yaşatmaktır. Dinî esaslara uygun olarak yaşamak üyelerin ortak hedefidir. Bu arzu grup içinde birlik, dayanışma ve yardımlaşmanın temelini oluşturur.

Başkalarıyla ortak bir tecrübeye katılmak, ferde teselli, cesaret ve güç kazandırır. Bundan dolayı, dinî tecrübeyi ifade etmede insanı başkaları ile birleşmeye zorlayan bir eğilim bireylerin içinde güçlü bir şekilde bulunur.

Dinî grubu bir arada tutan faktörlerden biri de dinin duygu boyutudur. Ortak hatıraların ürünü olan duygusal güç, toplumsal hayatta çok et-

33. Mensching, Gustav, **Dinî Sosyoloji**, Çev: Mehmet Aydın, Konya, 1994, s. 162.

34. Kehrer, Günter, **Din Sosyolojisi**, Çev: Semahat Yüksel, İst., 1992, s. 52.

35. Kehrer, G., **a.g.e.**, s. 54.

36. Freyer, H., **a.g.e.**, s. 47.

37. Sezen, Yümnü, **Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar**, M.Ü.İ.F. Vak. Yay: 39, İst., 1990, s. 228.

38. Taplamacıoğlu, Mehmet, **Din Sosyolojisi Giriş**, A.Ü.İ.F. Yay: LXXIX, 2. bas., Ank., 1967, s. 136; Taplamacıoğlu, Mehmet, "**Din ve Toplum İlişkileri ve Dinî Gruplar**", A.Ü.İ.F. Derg., Ank., 1965, s. 131.

kilidir. Aklî olan toplumsal ilişkileri dine dayandırma ve dinin etkisi altında tutma çabalarının sebebi budur. Meselâ hukuk, Allah'tan gelmiştir, vatan kutsaldır, Allah bizimledir. v.b.

Aklî olmayan duygular aklî olan toplumsal ilişkilere büyük bir yaşama gücü ve dinamizm kazandırmaktadır. Gündelik hayatın birçok makul ihtiyaçları, dinî bir renge bürünmüştür³⁹.

Dinî gruplardaki ayrımlaşma din içi veya din dışı etkenlere bağlanabilir. Din içi etkenler, toplumsal birliği sağlayan dinî tecrübenin nitelik, nicelik, şiddet ve görünüşleri, dinin iman, efsâne ve doktrin gibi teorik ve pratik anlatımlarındaki değişimler olabilir. Dinî etkenlerle din dışı etkenlerin birleştiği de görülebilir. Bu durumda bazı dönemlerde dinî topluluğun örgüt, uygulama ve geleneğinde göze çarpan bir ayrımlaşmayı yapan din dışı etkenler teknik, sosyal, kültürel, toplumsal ve ekonomik köklerden gelebilir⁴⁰.

a- Dinden Doğan Grupların Yapısı

Dinden doğan grupların yapı, kuruluş ve gelişmeleri; evrensel dinlerin yapı, kuruluş ve gelişmelerine benzetilebilir. Dinden doğan gruplar küçük, yüz yüze gruplar olarak kurulur. Başlangıçta grubu oluşturan ve bir arada tutan güç, grup kurucusunun ya da grup liderinin karizmasıdır⁴¹. Grubu ayakta tutan birlik ruhu, grup kurucusunun dini anlama ve yorumlama biçiminin üyeler tarafından benimsenmesine dayanır.

Grubun kurulması aşamasında henüz teşkilatlanmış bir yapı sözü konusu değildir. Bir kurucu ve onun çevresinde birkaç kişi ile başlayıp, giderek genişleyen bir ilk halka vardır. Zaman içinde grubun genişlediği, yayıldığı görülür. Üyelerin sayısının artmasıyla birlikte, iş bölümüne ihtiyaç duyulur. Üyeler, yeteneklerine, gayretlerine ve grubun tercihlerine göre çeşitli görevler alırlar. Böylece daha önce homojen bir yapıya sahip olan grupta bir ayrımlaşma ve tabakalaşma başlar. Grup içinde daha küçük alt gruplar oluşur.

Grup bulunduğu bölgenin, şehrin, v.b. dışına da yayılmışsa, merkezdeki çekirdeğin oluşturduğu birlik ve uyumu taşradaki küçük gruplara taşıyacak üyelere ihtiyaç duyulur. Böylece grup kurucusunu temsil edebilecek, yetişmiş üyeler bu görevi üstlenirler. Bu durum grubun

39. Kessler, G., *İçtimâiyata Başlangıç*, Çev: Z. Fahri Fındıkoğlu, İ.Ü. Yay: 71, İktisat Fak. Yay: 3, İst., 1938, s. 112-114.

40. Taplamacioğlu, Mehmet, *Din Sosyolojisi Giriş*, A.Ü.İ.F. Yay: LXXIX, 2. bas., Ank., 1967, s. 141-142.

41. Weber, Max, "*Dünya Dinlerinin Sosyal Psikolojisi*", Sosyoloji Yazıları, Çev: Taha Parla, İst., 1986, s. 252.

yapılaşmasında yeni bir basamak oluşturur. Grup kurucusunun ölümü dinden doğan gruplar için bir dönüm noktasıdır. Artık grubu ayakta tutan güç, grubun gelecekteki lideri olarak benimsenmiş bir üye ve kurucudan geriye kalan yazılı ve sözlü gelenektir. Bu yeni lider muhtemelen kurucunun karizmasına sahip olmadığından zaman içinde çeşitli itirazlar ve bölünmeler olması mümkündür.

Grubun bütünleşmesine şu veya bu şekilde hizmet eden tüm toplumsal fonksiyonlar, yüksek değerlere bağlılığın ifadesi olarak düşünülebilirler. Dinî gruplarda insanlar arası ilişkiler ikinci derecede önem taşımaktadır. Burada önemli olan, Tanrı ile birliktir ve dinî bütünleşmenin üzerine oturduğu temel budur⁴².

Başlangıçta dinî tecrübenin paylaşımı gayet samimî fertler arasındaki yeni bir bilginin alınıp verilmesidir. Ancak zaman içinde yaşanan bu ortak tecrübe yeni bir dünya görüşünün doğmasına temel oluşturabilir. Bu ortak görüş teşkilât bakımından zayıf, zorlayıcı özelliği olmayan bir zihniyet paylaşımı olabileceği gibi, grubu belli bir yaşama şekli aramaya zorlayacak şekilde de olabilir. Üyelerini bir cemaat halinde birbirine bağlayabilir. Burada cemiyet öncesi cemaattan farklı olarak cemiyet içinde cemaatlaşma durumu gözlenir. Bu cemaat, tarihî cemaattan farklı olarak kan bağı gibi tabii cemaata has bir temel özelliği taşımadığı halde cemaatin diğer özelliklerini taşımaktadır. Ortak kanaatların oluşturduğu bu gruplarda üyeler; ortaklaşa inanış, ibadet ve benzer hayat tarzı ile birbirlerine sıkıca bağlanmışlardır. Aralarındaki mevki, servet, meslek, kan bağı gibi bazı farklar önemini kaybetmiştir. Bu türlü cemaatlaşmada tarihî cemaattan farklı olarak, üyelerin iradelerine yer veren, onların tercihlerinin birleştiği bir cemaat şuuru söz konusudur⁴³.

Dinî grupların ilk hedefleri, kendi değerlerini korumak, şartlar uygunsa bunları yaymak, davranış beklentilerinin gerçekleşmesini sağlamak ve bunu kontrol etmektir⁴⁴. Bu hedef sınırlı bir şekilde de ortaya çıkabilir. Burada dinî bir eliti grup olarak birleştirme isteği hâkimdir.

Dinî grubun, grup dışındakilere bakışı, kendi özel tabiatı ve emanet almış olduğu mesaja vermiş olduğu anlama göre değişir. Eğer seçici bir grup ise muhtemel üye potansiyeli taşıyanlarla gruba girme ihtimali bulunmayanlara karşı tutumu farklı olacaktır. Grubun, evrensel bir gayesi varsa, üyeler ile dışardakiler arasında gerçek bir üstünlük duygusu ve bir çifte hareket tarzı kolaylıkla sezilmeye birlikte, yabancılar ile ilişkilerinde hiçbir temel ayırım kabul etmez⁴⁵.

42. Wach, J., a.g.e., s. 108.

43. Sezen, Y., a.g.e., s. 19.

44. Kehrer, G., a.g.e., s. 52.

45. Wach, J., a.g.e., s. 133.

d- Dinî Grup ve Toplum

Dinî grubun, içinde bulunduğu tabiî gruba, daima açık ve onunla iç içe olduğu unutulmamalıdır⁴⁶. Toplumsal grupları ve toplumu meydana getiren bireyler, aynı zamanda belli dinlerin mensupları, çeşitli dinî grupların üyeleri olabilmektedirler. Böylece dinî gruplar diğer toplumsal gruplarla sürekli bir etkileşim içindedirler.

Merkezî otoriteye, sâfiyetini herkese kabul ettiren ilk metinlere, teşkilâta ve toplumsal mirasa rağmen, evrensel dinlerin hepsinde yorum farklılaşmalarının ortaya çıkması önlenememiştir⁴⁷.

Ancak tabakalaşma sürecinin olduğu yerlerde, dinî kavramlar, takvâ şekilleri ve ibadet, teşkilât, sosyal şartların ve toplumsal değişikliklerin kendilerinde meydana getirdikleri etkileri gösterebilirler. Bunlar bir uyarıcı ve dinden kaynaklanan bir etkinin varlığını tam olarak sergileyebilirler⁴⁸.

Sosyal farklılıklardan etkilenen dinin objektif yanısırdır. Başka bir deyişle aynı devirde, aynı kültür içinde yaşayan iki kişi aynı dinî cemaat içerisinde mevki, meslek veya zenginlik bakımından farklı olsalar da kutşalın benzer tecrübesine sahip olabilirler. Bununla birlikte iman ve ibadetlerini farklı biçimde ifade edebilirler, farklı dinî dernek tiplerine mensup olabilirler⁴⁹.

Dinî grupların toplumla ilişkilerinde önemli bir etken de grubun içinde bulunduğu toplumun durumudur. Toplumda herhangi bir buhran, eskiden beri kabul edilmiş değerlerde bir yıpranma olduğu zaman fertler, onları buhrandan kurtaracak bir sığınak ararlar. Dinî grupların dinin özelliğinden kaynaklanan sarıcı, teselli edici, idealleri hedef gösterici özellikleri ferde bir sığınak oluşturmaktadır.

Özellikle evrensel dinlerde çok çeşitli yorumlar yapıldığı için, fert bütün yorumları birden kapsayamadığı gibi, bazı yorumlar aralarında seçim yapmayı zorunlu kılmaktadır. Bu durumda birey kendisine yakın hissettiği yorumları temel kabul eden bir gruba katılmayı tercih edebilir.

46. Sezen, Y., a.g.e., s. 228.

47. Sezen, Y., a.g.e., s. 227.

48. Wach, J., a.g.e., s. 246.

49. Wach, J., a.g.e., s. 268.